

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ШКІЛ ПРАЦЮЮЧОЇ МОЛОДІ В КІНЦІ 50-х - ПОЧАТКУ 60-х РОКІВ

У статті розглядається розвиток системи вечірніх шкіл в кінці 50 -х - 60-х років. Автор аналізує перспективи та недоопрацювання в галузі вечірньої освіти для працюючої молоді, наголошує на важливості законодавчих актів ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР для подальшого розвитку шкіл для дорослих.

Ключові слова: освіта для дорослих, вечірні школи, школи робітничої молоді, навчальні комбінати.

Постановка проблеми. В другій половині 50-х - на початку 60-х років ХХ ст. функціонування системи народної освіти в Україні характеризувався постійним зростанням кількості загальноосвітніх шкіл для дорослих. Адже, недостатній рівень освіченості працюючої молоді і дорослого населення в СРСР був вкрай негативним фактором, який гальмував науково-технічну революцію, що поступово набирала оберти. Прийнятий у 1958 році Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» поставив завдання протягом найближчого десятиріччя здійснити в країні обов'язкове восьмирічне навчання молоді та дорослих (до 35 років), зайнятих в народному господарстві. В перспективі намічалось одержання середньої освіти усіма категоріями трудящих. У відповідності до «Закону про школу», вечірня школа була оголошена основним каналом отримання загальної освіти працюючою молоддю.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зазначити, що історіографія становлення та функціонування системи освіти для дорослих Української РСР не є однорідною. Окремі аспекти навчально-виховної роботи вечірніх шкіл розглядалися в працях та статтях дослідників. Так, висвітленням питання набору та збереження контингенту учнів вечірніх шкіл займався І. Стафеев [20]. Для вивчення даної проблеми, важливе значення мають відомості про регіональні особливості виконання планів по набору контингенту учнів та підсумках навчання дорослого населення у вечірніх школах. Саме тому цікавим є соціально-економічний довідник, підготовлений авторським колективом під головуванням В. Сенченка [14]. В загальному контексті своїх досліджень на дотичному рівні до окремих аспектів проблеми зверталися також такі дослідники радянського часу як В. Ніколаєнко [10], М. Прокоф'єв [12], М. Зарецький [4]. Доволі цікаву спробу висвітлити ряд важливих аспектів даної проблеми здійснив вже у сучасний для нас час В. Литвин у монографії «Україна у другому повоєнному десятилітті (1956-1965)» [7]. В даному контексті на особливу увагу заслуговує ряд сюжетів представлених в монографії К. Присяжнюка [11]. В них автор аналізуючи зміни, які сталися в галузі освіти Української РСР на межі 1950-1960-х рр., спеціально вказує, що в цей час було взято виразний курс на підвищення загального освітнього рівня населення. У цьому контексті велику увагу автор приділяє й вивченню питань розширення мережі вечірніх шкіл, посиленню їх матеріальної бази, заходам по заохоченню працюючої молоді до здобуття освіти.

На середину 1990-х рр. в руслі загальної перебудови вітчизняної історичної науки почав складатися в українській історіографії і сучасний напрям дослідження системи вечірньої освіти в Україні. Пліуралізм та об'єктивність точок зору дослідників призвели до появи нових робіт, написаних з суто наукових позицій. Однією із таких сучасних праць є узагальнююче дослідження з історії розвитку освіти Української РСР Л. Медвідь [8].

Важливу різноманітну інформацію з досліджуваної проблеми можна почерпнути з тогочасної преси та періодики, як центральної, так і місцевої. Це насамперед такі фахові видання як: «Радянська школа» [15], «Радянська Україна» [13], «Современная педагогика» [18].

Проте, безпосередньо проблема функціонування шкіл робітничої та сільської молоді все ж не стала для науковців спеціальним предметом вивчення. Останнім і зумовлюється необхідність подальшої розробки порушеної теми.

Мета. Дослідити вплив на систему вечірньої освіти закону 1958 року «Про зв'язок школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» та визначити тенденції, які стали визначальними для розвитку вечірньої освіти в кінці 50-х - початку 60-х років.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що вже в 1955-1956 навчальному році функціонувало 1215 шкіл робітничої молоді та 2808 шкіл сільської молоді в, у яких навчалось 357 тис. осіб [7, 223], в тому числі у VIII - X класах шкіл робітничої молоді - 171 тис. осіб [5, 559]. На початок 1955-1956 навчального року в Україні тільки у заочних школах навчалось 16,2 особи. В тому ж таки році заочну семирічну школу закінчили майже 1,2 осіб, середню - 3,4 осіб [1, 97].

В наступні два навчальні роки кількість учнів дещо зменшилась, але все ж трималась майже на тому ж рівні і становила близько 329 тис. осіб у 1957-1958 навчальному році [18, 127] та 343 тис. - в 1958-1959 навчальному році [8, 570].

Йдучи на зустріч прагненню сільської молоді набувати середню освіту без відриву від виробництва, Міністерство освіти Української РСР за дозволом уряду почало відкривати, починаючи з 1956-1957 навчального року, вечірні середні школи і окремі VIII-X класи сільської молоді. Вони організовувались, як правило, на базі великих радгоспів, МТС, колгоспів і поблизу загальноосвітніх середніх шкіл [10, 12].

Необхідно підкреслити, що загалом на 1957-1958 навчальний рік в УРСР функціонувало вже близько 1,3 тис. шкіл робітничої молоді, 369 - сільської молоді, окремих класів школи сільської молоді - майже 1,8 тис. і 26 - заочних шкіл. У цих школах навчалось близько 329 тис. учнів [13, 96].

Слід зазначити, що поєднуючи навчання в школі з виробництвом, працююча молодь проявляла підвищений інтерес до знань, тісно пов'язуючи їх зі своєю практичною діяльністю. Так, плановик деревокомбінату - учень Богданівської школи робітничої молоді Кіровоградської області Крилов, використовуючи здобуті знання з фізики, розробив цінні раціоналізаторські пропозиції щодо вдосконалення зборки кімнатних столів. Впровадження цих пропозицій дало можливість ліквідувати прості і підвищити продуктивність праці, насамперед учнів цієї ж школи - Матвійчука, Деркача, Гонара, які використавши новий метод свого товариша, стали виконувати виробничий план на 200 % [13, 97].

У Директивах щодо 6-го п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР на 1956-1960 роки, прийнятому на XX з'їзді КПРС, завдання в галузі освіти для дорослих було сформульовано так: «З метою підвищення загальноосвітнього і культурного рівня трудящих, які не мають середньої освіти, продовжувати подальший розвиток в шостій п'ятирічці мережі заочних і вечірніх загальноосвітніх шкіл для навчання в них трудящих без відриву від виробництва» [17, 197].

Як вже зазначалось, наступним кроком у розвитку освіти працюючої молоді стало прийняття Закону «Про зв'язок школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Законом було встановлено, що починаючи з 15-16 років, середню освіту молодь буде отримувати у вечірніх (змінних) та заочних середніх школах. Це визначило курс на збільшення мережі вечірніх шкіл робітничої і сільської молоді.

Втілюючи в життя вказівки XX з'їзду КПРС і «Закону про школу», Міністерство освіти УРСР і його відділи на місцях домоглися широкого залучення працюючої молоді до шкіл дорослих. Цьому сприяв також і ряд спеціальних заходів, які проводились урядом та правлячою партією республіки. Так, в серпні 1959 року у відповідності до постанови ЦК КПУ по всій республіці проводився громадський огляд підготовки шкіл робітничої і сільської молоді до нового навчального року. Цей огляд здійснювався рейдовими бригадами, до складу яких входили представники органів народної освіти, комсомольських та профспілкових організацій, а також громадськість. Рейдові бригади проводили на підприємствах, в установах, колгоспах і радгоспах роз'яснювальну роботу щодо необхідності здобуття працюючою молоддю освіти. Також ці бригади займалися пошуком приміщень для шкіл.

Більш детально процес громадського огляду навчальних закладів для дорослих можна простежити на прикладі Миколаївської області. Так, на виконання постанови ЦК КПУ від 3 серпня 1959 року «Про проведення громадського огляду підготовки шкіл робітничої і сільської молоді та заочних шкіл до 1959-1960 навчального року» обком КПУ прийняв 10 серпня 1959 року відповідну постанову, якою зобов'язав міськкоми і райкоми КПУ провести до 20 серпня 1959 року громадський огляд з контролю підготовки шкіл до навчального року [12, 130]. В усіх районах були створені комісії з представників райкомів КПУ, депутатів районних і сільських рад депутатів трудящих, комсомольських і профспілкових організацій, правління колгоспів, які перевіряли

готовність кожної школи і окремого класу шкіл робітничої і сільської молоді до нового навчального року. Так, у Кривоозерському районі всі населені пункти були розділені на мікрорайони. Вчителі, комсомольці, депутати сільських рад провели подвірний обхід осіб, які не мають середньої освіти, з метою залучення їх до навчання. Внаслідок проведеної роботи більшість робітників і колгоспників виявили бажання до продовження навчання. На фермі колгоспу ім. Ілліча, зокрема, завідувача фермою Гавриш виявила бажання вчитися в 10 класі вечірньої школи, а 8 доярок цієї ж ферми вирішили продовжити навчання в 7-8 класах [12, 130].

Слід підкреслити, що саме внаслідок таких заходів кількість шкіл і окремих класів збільшилась у порівнянні з 1958-1959 навчальним роком майже на 2 тис. і склала на початок 1959-1960 навчального року близько 6 тис. [12, 77], з них шкіл робітничої молоді - 1,5 тис., а шкіл і окремих класів сільської молоді - наближалось до 4 тис. [12, 78].

Необхідно сказати, що Нововолинський райком ЛКСМУ Волинської області в цьому ж році почав практикувати направлення молоді на навчання за комсомольськими путівками. Така форма роботи почала поширюватися і в інших районах, і областях республіки [15, 86]. Значною допомогою молодим робітникам у підготовці їх до навчання були підготовчі курси. Лише в Луганській, Харківській, Київській областях близько 13,5 тисяч молодих робітників на таких курсах одержали підготовку до навчання у вечірніх (змінних) школах у 1960-1961 навчальному році [15, 87].

Проведені заходи позначились на збільшенні чисельності учнів шкіл для дорослих. Щоб забезпечити всіх бажаючих можливістю навчатись, Міністерство освіти Української РСР збільшило кількість шкіл і класів для працюючої молоді. У 1960-1961 навчальному році кількість шкіл і окремих класів робітничої і сільської молоді досягла майже 6 тис., ними було охоплено більше 50 тисяч учнів [8, 570].

Проміжні результати перебудови системи навчання дорослого населення та накреслення головних напрямків цих змін було вирішено обговорити на нараді директорів шкіл робітничої і сільської молоді за участю Міністра освіти Української РСР. Така нарада відбулась 27 червня 1960 року [20, 325]. На цій нараді відмічалось, що за 1959-1960 навчальний рік кількість шкіл працюючої молоді в порівнянні з минулим роком зросла на майже 2 тис. шкіл і окремих класів, а контингент учнів в них виріс майже на 100 тис. осіб. В цьому ж році в Українській РСР працювало близько 2 тис. шкіл робітничої молоді, майже 4 тис. шкіл і окремих класів сільської молоді і 68 заочних шкіл. Загалом в цих закладах навчалось 452,5 тисяч чоловік [2, 4].

Потрібно сказати, що нарада відмічала позитивні зрушення в діяльності вечірніх шкіл. Відзначалася важлива роль партійних органів, громадських організацій і адміністрації підприємств та колгоспів, які всіляко сприяли роботі цих шкіл. Разом з тим на нараді відмічалась і проблема недостатнього охоплення мережею вечірніх шкіл сільської молоді. Прикладом чого стала Черкаська область. Так, в Кам'янському районі Черкаської області в той час нараховувалось близько 4 тис. молодих людей, які не закінчили середню школу, але в районі було створено лише один окремий клас сільської молоді, де навчалось 15 учнів. В Христинівському районі з 4 тисяч молоді, які не закінчили середню школу навчалось лише - 93 особи, в Корсунь-Шевченківському районі з 4,4 тис. - 119, в Катеринопільському - з 3,2 тис. - 112 [2, 6].

А ось, яка ситуація була на 11 квітня 1960 року у школах для дорослих у відповідності із «Законом про школу» на Полтавщині. В 1959-1960 навчальному році в області працювало 28 шкіл робітничої молоді, в яких навчалось близько 6 тис. учнів і 2 школи сільської молоді та майже 200 окремих класів, в яких навчалось майже 4 тис. учнів. В Полтаві працювала загальноосвітня заочна школа, в якій навчалось 450 учнів [16, 54]. Полтавський обком партії відмічав ряд недоліків в роботі шкіл робітничої і сільської молоді. Перш за все, ці школи не мали своїх власних приміщень і своєї навчально-матеріальної бази, тому їм доводилось працювати в основному в приміщеннях масових шкіл. Мав місце і «відсів» учнів протягом навчального року. З окремих предметів не було навчальних програм, а підручників не було взагалі [16, 55].

29 листопада 1960 року ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про стан і заходи подальшого поліпшення загальної освіти працюючої молоді в УРСР» [4, 135]. Виконуючи постанову ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР про максимальне збільшення контингенту учнів у школах для дорослих, Міністерство освіти розробило план охоплення навчанням молоді, яка не

має освіти за семирічну і середню школу. Цей план було розроблено на чотири навчальні роки з 1961-1962 по 1964-1965 навчальні роки включно. З розрахунку на кожний навчальний рік, план був таким:

Таблиця №1
План збільшення чисельності молоді, що навчається (1961-1965) [6, 6].

Навчальні роки	Охопити навчанням працюючу молодь
1961-1962	810600
1962-1963	950200
1963-1964	1040900
1964-1965	1114500

З вище наведених даних видно, що всього за чотири роки планувалось охопити навчанням в школах працюючої молоді України майже 40 тисяч чоловік [6, 6]. XXII з'їзд КПРС, який відбувся у 1961 році прийняв нову програму КПРС, у якій, поряд з іншими завданнями, вказувалось на необхідність значно розширити сітку вечірніх шкіл, які дають середню освіту без відриву від виробництва [9, 108].

Слід сказати, що це давало великі перспективи для розвитку вечірньої і заочної освіти в нашій країні. Проте, реалізація цих рішень була неоднозначною і окрім позитиву мала і негативні моменти. Це можна простежити на прикладі Станіславської області. Так, з 1959 по 1962 рік мережа шкіл працюючої молоді значно зросла. В 1961-1962 навчальному році працювало 351 така школа, проти 160 у 1959-1960 навчальному році. За цей же період число учнів в них зросло з 8,8 тисяч до 20,1 тисячі чоловік. Проте в організації навчання працюючої молоді були і серйозні недоліки, зокрема погане відвідування занять, а також високий рівень «відсіву» Повільно здійснювалась і ліквідація неписьменності серед дорослого населення, якого в області налічувалось 8,8 тисяч чоловік. [19, 134].

Низьким залишався рівень знань та успішність значної частини учнів вечірніх та заочних шкіл. Так, в 1960-1961 навчальному році успішність навчання становила 85,7 %, а в 1961-1962 навчальному році цей показник навіть знизився до 84,9 % [19, 135].

Загалом у результаті цих та інших заходів у 1961-1962 навчальному році число учнів у школах дорослих досягло позначки 834,9 тис. чоловік [17, 76]. Школи для дорослих стали не лише джерелом отримання загальної освіти, але і засобом підвищення кваліфікації. Так, у 1962-1963 навчальному році підвищення робітничої кваліфікації проводилось в більш як 1 тисячі шкіл для дорослих, в яких свою кваліфікацію підвищувало майже 216,8 тис. учнів [3, 1].

Слід зазначити, що до нових форм освіти для дорослих відносяться і трирічні школи майстрів, в яких робітники високої кваліфікації, які не мали середньої освіти, мали можливість підвищити свій загальноосвітній і професійний рівень. Ці школи працювали за програмою вечірньої (змінної) школи робітничої молоді. За навчальним планом для цих шкіл на загальноосвітню, загальнотехнічну і спеціальну підготовку відводилось понад 2 тисячі годин. Окрім цього, було виділено і факультативні заняття з іноземної мови - 216 годин, і випускні роботи - 204 години. Після своєї появи школи майстрів почали набувати дедалі більшого значення в освітній і технічній підготовці працівників виробничої сфери.

Висновки. Загалом період з другої половини 50-х і до кінця 60-х років минулого століття можна назвати піком діяльності системи вечірніх шкіл, коли через заклади освіти для дорослих пройшли мільйони громадян країни.

Освіта для дорослих мала свої особливості, які пов'язані, в першу чергу, із специфікою контингенту учнів, які навчалися в навчальних закладах даного типу. Адже для них навчання не було основним видом діяльності, а розглядалося лише як додаткове навантаження до виробничої праці. Тому, ставлення до навчання в них мало свою специфіку. Також, необхідно сказати, що закономірними були і проблеми вечірніх шкіл - велика плінність у складі учнів і значний відсоток пропусків занять у школі. Однак, поряд із цим школи для молоді та дорослого населення не лише підвищували освітній та соціально-культурний рівень своїх учнів, а й часто

покращували кваліфікацію робітників, та сприяли збільшенню числа кваліфікованих працівників.

Література

1. Бондар А. Д. З історії розвитку народної освіти на Україні за роки Радянської влади / А. Д. Бондар // Український історичний журнал. - 1967. - №11. - С. 23-33.
2. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917-1967) / А. Д. Бондар. - К., 1968. - 226 с.
3. Вечерняя средняя школа / Под ред. В. Г. Онушкина, Ю. Н. Кулюткина, Е. П. Тонконогой. - М., 1990.
4. Зарецкий М. Ф. О вечерней школе / М. Ф. Зарецкий // Молодежь и образование. Статистический сборник. - М., 1972. - С. 84-89.
5. Изучение и распространение педагогического опыта / Под ред. А. М. Гальмонта. - М., 1957.
6. Історія УРСР: у 8 т., 10 кн / Гол. ред. кол. Ю. Ю. Кондуфор (гол. ред.). - Т. 8: Радянська Україна в період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945-1970 рр), Кн. 1. Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945-1950-і рр.). - К., 1979. - 390 с.
7. Литвин В. М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956-1965) / В. М. Литвин. - К., 2004. - 272 с.
8. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні / Л. А. Медвідь. - К., 2003. - 335 с.
9. Научно-технический прогресс в Украинской ССР (1961-1970) / Ред. А. А. Штернов, Й. З. Штокало. - К., 1971. - 723 с.
10. Николаенко В. И. Деятельность партийных организаций Украины по повышению общеобразовательного уровня рабочего класса в 1959-1965 гг. ... дис. к.и.н. / В. И. Николаенко. - Харьков, 1978.
11. Присяжнюк К. Ф. Новий етап у розвитку радянської школи на Україні / К. Ф. Присяжнюк. - К., 1968. - 135 с.
12. Прокофьев М. А. Советская общеобразовательная школа на современном этапе / М. А. Прокофьев. - М., 1975.
13. Радянська Україна. - 1944. - № 240 (7561). - 8 грудня. - С. 3.
14. Радянська Україна: соціально-економічний довідник / Авт. Колектив В. І. Сенченко (керівник) та ін. - К., 1985. - 206 с.
15. Радянська школа. - 1960. - № 7. - С. 39.
16. Розвиток народної освіти і педагогічної науки в УРСР в 1917-1957 рр. : Наукові записки: в 4 т. / ред. М. М. Грищенко. - К., 1957. - Т. 2. - 448с.
17. Сігаєва Л. Є. Етапи розвитку освіти дорослих за радянські часи / Л. Є. Сігаєва // Педагогічний процес: теорія і практика. - К., 2007. - Вип. 1. - С. 49-54.
18. Современная педагогика. - 1967. - № 7. - С. 3-7.
19. Справочник партийного работника. - М., 1964. - Вып. 5. - 320 с.
20. Стафеев И. Организация набора и збереження контингентів учнів шкіл працюючої молоді / И. Стафеев. - К., 1974. - 224 с.

Одержано редакцією 22.12.2014
Прийнято до публікації 26.12.2014

В статье рассматривается развитие системы вечерних школ в конце 50-х - 60-х годов. Автор определяет перспективы и недоработки в области вечернего образования для работающей молодёжи, указывает на важность законодательных актов ЦК КПУ и Рады Министров УРСР для дальнейшего развития школ для взрослой молодёжи.

Ключевые слова: образование для взрослых, вечерние школы, школы рабочей молодёжи, учебные комбинаты.

The author makes an attempt to analyse and generalize the trends and problems in the activity of working and peasant youth school system in the late 50 's - the beginning of 60's of the last century. The Law about Connection of School with Life and the Futher Development of the National People's Education in the USSR of 1958 is specially evaluated. The author gives the characteristic of its theses, outlines the perspectives and shortcomings in the sphere of working youth evening schools.

Key Words: adult education, evening schools, working and peasant youth, educational complexes.